

Александра Петровић
Јагодина

КОНСТИТУИСАЊЕ ДИСПЕРЗИВНОГ СУБЈЕКТА У РОМАНУ *ЉУДИ ГОВОРЕ* РАСТКА ПЕТРОВИЋА

У раду се преиспитује начин на који језик говори претпостављајући постојање секса и сексуалности у говору. Путем исповести малих и обичних људи, под велом признања контролисаног од стране власти, читавају се трагичне судбине као последице неостварених љубави, жеља, нада, стремљења, које, као такве, условљавају конституисање дисперзивног субјекта. Превазилазећи потиснуто у себи уз помоћ откривања тајне и јавног говорења о свему ономе што га је нагнало на дубоко повлачење у себе, субјект, уместо учвршћивања сопственог идентитета, пред немогућношћу да тиме што је изречено пружи отпор који ће начинити корените измене у наметнутом поретку, измиче самоме себи, те се растачући осипа и као такав се раслојава.

Кључне речи: субјект, језик, власт, признање, сексуалност, отпор, активна слобода

Људи мисле, крећу се, гледају. Али оно што се поводом њих јавља у нама је, пре свега, оно што они говоре. „Одједном, све што су људи говорили око мене конкретизирало се и ставило испред предела и грађевина које сам гледао.“¹ Све ствари које су људи говорили, претоварене оним што је живот, свет, нагнале су Растка Петровића на писање овог романа.

Људи говоре. Ми говоримо на јави и у сну. Говоримо стално, чак и када не изговарамо нити и једну реч, када слушамо или читамо или се бавимо неким послом у доколици. Говоримо зато што нам је говорење природжено, јер тек говорећи створ јесте човек. Према томе, „језик се налази у најближем суседству људског бића“². 17. век обележио је почетак једног доба пригушивања својствено грађанском друштву, које ће, према Фукоу, у ту сврху користити управо језик и његове могућности. Док је почетком 17. века још увек постојала извесна непосредност у говору, у којем су се „речи изговарале а да нису претерано прећуткиване, а ствари именоване

1 Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 5.

2 Мартин Хајдегер, *Мишљење и певање*, Нолит, Београд, 1982, 170.

ле без много притворства³, викторијанско доба успоставља нови поредак са чврстим прописима о скаредном и неприличном, који ће обележити неколико наредних векова и чијих се прописа негде и данас нисмо одрекли. Од тог тренутка сексуалност је брижљиво затворена и постављена у озбиљне оквире своје функционалности – у размножавање, а своју вољу над њом намеће озакоњен брачни пар. Да би се овладало сексуалношћу, било је потребно да се секс сведе на раван језика, да се контролише и надгледа његово слободно кружење у говору, требало је „избацити га из ствари које су речене и ублажити речи које су га превише износиле на видело“⁴. Међутим, могло би се чак рећи да су и те забране устукнуле пред његовим именовањем, а успостављена срамежљивост посредством нових правила дела у правцу да се о њему уопште ни не говори, она је нема и, као таква, намеће тишину.

Али од 17. до 20. века, у периоду испуњеним различитим преображајима, испоставља се другачији поредак ствари: о сексу се, заправо, све време говори кроз разноврсне метафоре и илузије на сексуално општење; умножавање говора о сексу нарочито је присутно на пољу вршења власти, на којем „о сексу треба говорити јавно и на начин који се не би одређивао према подели на допуштено и недопуштено, чак иако говорник у себи остаје при таквом разликовању“⁵, већ као о нечему што треба контролисати и над чиме треба управљати, јер секс, за добробит свих, треба увести у ред и у систем корисности.

С обзиром на начин на који Фуко претпоставља постојање секса и сексуалности у говору, у Растковом роману *Људи џворе*, путем исповести малих и обичних људи, налазимо трагичне судбине као последицу њихових неостварених љубави, жеља, нада, стремљења, које, као такве, условљавају конституисање дисперзивног субјекта. Његов поновни долазак на језеро условио је и поновни сусрет са девојком Ивоном, које се сећао као девојке која је радила вез за маркизу. На том сусрету, који ће се претворити у разговор са тешким признањем, Ивона ће по први пут проговорити о свом поразу као о заувек изгубљеној љубави. Како су младића, кога је волела од детињства, оженили пошто је дошао из војске, Ивона, наредних шест година, проводи усамљена, без жеље за удајом.

„Нећу да се удајем јер сам од детињства желела да пођем за једног младића одавде. Био је пет година старији. Иако сам била девојчица,

3 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 9.

4 Исто, 21.

5 Исто, 27.

пуштао је да се играм с њима, дечацима, и бранио ме. Када се вратио из марине, родитељи су га оженили.“⁶

Према Фукоу, признање је обред који се одиграва у односу на власт: „не признаје се без присуства, макар могућег, партнера који није напросто саговорник, већ инстанца која захтева признање, намеће га, процењује и уплиће се да би пресудила, казнила, опростила, утешила, измирила“⁷. У обреду признања истина се признаје тако што се сламају отпори који су је до тада спречавали да се изговори, а сам исказ на онога који га изговара делује као прочишћење; он га искупљује, ослобађа га и обећава му спас. Стога ће Ивона, након свог признања, по први пут, после шест дугих година, осетити могућност да се ослободи патње и спознати нове путеве ка избављењу. Њена храброст да се са мушкарцем у ноћи задржи у маслињаку и њено размишљање о томе да у другом месту сигурно постоје људи који би учинили да заборави на Пипа, своју прву велику љубав, указују на Ивонину способност да се, спутана утврђеним етичким нормама, ипак њима супротстави и пронађе нови начин на који би дошла до свог унутрашњег мира.

„Да сам живела у неком другом месту где бих видела још других људи, можда би неки од њих учинио да на њега заборавим. Али ја сам од детињства само њега видела а од оно мало што је било других, неки су изгинули, неки су се појенили, а неки отишли. Сигурно да у другим градовима живе људи који би ми, још и пре, изгледали савршенији од њега.“⁸

Међутим, како моћ господарења над признањем није на страни онога који говори, јер оног тренутка када нешто признаје, тај губи и моћ јединог znalца истине, па и моћ као такву, што му је чување тајне омогућавало, већ на страни онога који слуша и ћути, „тај истинит говор на крају дејствује не на онога који га прима, већ на онога од кога је изнуђен“⁹. Тако ће се, са једне стране, истовремено у Ивони сукобити жеља за упознавањем нових младића, које би јој помогло да пронађе спас, и сумња у могућност остварење те исте жеље са друге стране, која, под претњом онога који слуша и тиме је контролише, производи један узнемирујући осећај, који, мимо било какве воље, прожима понашање и живот. Попут слабог места преко којег допиру претње зла, исповест о најдубљим жељама попрама значење свобухватне тајне праћене страхом који не престаје,

6 Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 62.

7 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 58.

8 Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 63.

9 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 59.

те се жеља као таква укида и не да се остварити: „Сада ниједног више не желим. Можда ћу једанпут поћи за неког чија деца остану сирочад“¹⁰.

Нешто налик Ивониној судбини доживео је и Пипо, син старог рибара Кортеца из Ескалона. Пошто се вратио из марине, двадесетогодишњег младића родитељи су оженили и на тај начин га приморали да остане у Ескалону и настави очев занат.

„То је била жеља мог оца; да овде останем. Ја сам служио у марини. Путовао сам до Кине и Сиднеја, и све то ми се врло свидело. Да сам остао у марини до сад бих био маршал (наредник) поморски, имао бих добру плату. Нешто значи бити маршал; и то је живот који нешто значи, који је за мене!“¹¹

Својим признањем Пипо није изрекао само своју истину, већ је, дубоко запретену у тој истини, изрекао и истину о свом оцу. Његов отац ће овом својом одлуком указати на истину о себи, да би нешто касније, пошто ће се Пипо јако разболети, та истина нашла своју рефлексију у синовљевим речима. „Од те се игре, заправо, полако, образовало знање о субјекту: знање не толико о његовом облику колико о ономе што га раздваја, о ономе што га одређује, можда, али што га, пре свега, тера да измиче самом себи.“¹² Тако, иако никада оцу није поменуо ништа о својој жељи да остане у марини, син ће говорити о дубокој мржњи коју је осећао према својој мајци, оцу, жени и деци. Пошто га је наш главни јунак покушао утешити чињеницом да је ипак остао спокојан у својој земљи, Пипо ће рећи:

„О, могао сам увек доћи доцније. Овако не волим ни њега, ни икога; ни мајку која је тражила девојку, ни оца, ни брата, ни децу. Мислим да не волим никога. Они су ме сви уништили. Нарочито ме је отац уништио. Да ме је убио, не би ништа горе учинио.“¹³

да би нешто касније, у одмаклој фази своје болести, рекао:

„Данас сам први пут устао и нарочито су ми се ноге осушиле. Да мама није дошла са пијавицама и пустила ми крв, шта би било са мном!“¹⁴

и:

„Треба ми чистог ваздуха. Пустите тату, он ваљда најбоље зна шта ми треба – рече Пипо уморно, с неком грдном љубављу према оцу.“¹⁵

10 Растко Петровић, *Људи љоворе*, Рад, Београд, 2000, 63.

11 Исто, 41.

12 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 65.

13 Растко Петровић, *Људи љоворе*, Рад, Београд, 2000, 42.

14 Исто, 53.

15 Исто.

Субјект, који исклизава из самога себе, налази се пред влашћу оца који своју намеру крије, држи је у тајности, јер Кортец неће ни у једном тренутку навести разлоге због којих ће сина тако брзо ожени и тиме га везати за село. Тајност као део власти у њој није злоупотребљена, већ је она неопходна полуга за њено функционисање и спровођење. Са једне стране, власт помоћу тајности себе намеће, али, са друге стране, та иста тајност неопходна је и ономе којег власт себи потчињава: „зар би они прихватили власт да у њој не виде просту границу постављену својој жељи, границу која истиче вредност једног недирнутог – макар био и смањен – дела слободе?“¹⁶ Шта је то што је недирнуто и чиме отац располаже спроводећи своју власт над сином? Отац сину гарантује слободу усвојеном идејом да он најбоље зна шта је сину потребно, јер све његове одлуке налазе упориште и чврсту потпору у неизмерној родитељској љубави. Неизмерна родитељска љубав и најбоље жеље и намере намећу дужност својем потомству да, у име те љубави, узврати љубав поштујући жеље и одлуке родитеља, па ће у Пипу истовремено живети и љубав и мржња према онима који су му слободу укинули. Унутрашњи расцеп субјекта пригушује могућност за жестоким и револуционарним отпором, јер субјект, ограничен најбољим намерама и очевом љубављу, постаје паралисан у било каквом делању. Отпор који Пипо пружа жртвеног је карактера: он остаје у браку као жртва сопственог пораза и личне неостварености. Једино место где се његова непомирљивост са сопственим животом реализује јесте у имену које је наденуо својој ћерци: Ивона – име које ће га заувек прогањати и подсећати на неостварену љубав и неоствареног себе, а бол, проистекао из немогућности да се помири са већ извесном судбином, одвешће га у болничку постељу. Међутим, свака непомирљивост и, у том смислу, било какав вид отпора не значи да он није противударац власти. Он се у њу „учвршћује као незаобилазна супротна страна“¹⁷, и, као такав, помера неке тренутке живота, извесне облике понашања. Али ту је најпре реч само о привременој тачки отпора која пролази кроз јединство појединца, те свој облик урања у могуће покретне односе власти. Стога Пипо никада неће опростити својој жени нити ће икада моћи да је заволи, те ће се потрудити да она непрестано тога буде свесна.

„Останите још мало. Сада ће наићи мале. Послала сам их по уље – рече жена, а њене очи говораху: „знам да је то немогуће, али, кад би

16 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 78.

17 Исто, 86.

се могло, да кажеш моме мужу да ја нисам ни за шта крива и да треба да ме воли. Не иди још!“¹⁸

Истовремено, дакле, води се рачуна о свакој врсти надгледања, о микро-власти над појединачним телом али и о телу врсте. Врста се, као таква, може одржати једино уколико сваки појединац одговара успостављеним правилима надзора. Сексуалност се испитује до танчина; она је, заправо, знак индивидуалности, а њој се придаје вредност показатеља снаге неког друштва, вредност његове политичке енергије и биолошке крепкости. Стога сваки мушкарац мора држати до здравља и потомства, до будућности врсте и, у складу с тим, водити рачуна о другоме, обраћајући се сексуалности која је мета. Тако поступак родитеља сасвим одговара механизмима успостављене власти, а жена, као главна спона између мушкараца, који се власти потчињава, и потомства, својом трпњом и личним страдањем омогућава да се власт, као таква, несметано спроводи.

Док материнство никада не сме указивати на нешто што је аморалност или антиморалност, дотле је жена увек само аморална, а „то нас наводи на помисао да проституција стоји у некој дубокој вези са *антиморалним*“¹⁹. Као што мајка симболизује животни принцип, тако је проститутка симбол антиживотног. Она има за циљ истовремено да уништава и буде уништена. „Физички живот и физичка смрт, тако тајанствено дубоко повезани у сношају расподељују се на жену мајку и жену проститутку“²⁰. Како је проституција појава својствена једино човеку, тако су животиње и биљке једино и само аморалне, те стога знају искључиво за материнство. У материнству скривена је једна од најдубљих тајни бића и порекла човека, те, као такво, оно мора указивати на нешто што је рађање и поновно стварање. Попут пчеле која се, летећи раздрагано изнад цветова, одједном залети у цвет, зарије се дубоко у њега, а онда „буши јогунасто, страсно, скоро брутално, себи место у њему“²¹, а „сам цвет као какво живо биће, које подноси величанствено силовање, трпи, дршће на танкој стабљници од упорнога рада што је у њему“²², главни јунак романа желео је да егоистички, исцрпљујући последње сегменте истине из најдубљих места Ивониног бића и остављајући је празном и изнемоглом пред личним поразом свога признања, пронађе простор за своју срећу и испуњење. Уместо тога, као што је

18 Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 54.

19 Ото Вајнингер, *Пол и карактер*, Феникс Либрис, Београд, 2007, 336.

20 Исто, 337.

21 Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 37.

22 Исто.

„на крају рада пчелиног мед који садржи у себи срж свих цветова, а није чак ни скуп онога што су они, већ нешто ново и инзваредно“²³, тако се и у нашем јунаку јавило нешто сасвим ново, што ће учинити да цео његов живот након овог сусрета буде измењен. Те ноћи она је унела једно осећање среће; али та срећа није се више тицала само *његовог* личног испуњења, већ је она постојала искључиво зарад добра *њеног* даљег живота: „Волео сам је толико ради „њене“ среће да је „моја“ почела несвесно да се тиме користи“²⁴. У нашем јунаку као да се у том тренутку одиграла јаросна и понорна драма стварања нечега значајног и дивног, праћена страшћу и бурним емоцијама, које су истовремено пригушене и не дају се испољити. Јер, он ће пустити девојку од себе не дозволивши да га усхићење и нагон савладају:

„Били смо усправни. Осећао сам скоро чврсте сузе у очима, толико сам се морао силити да не пружим руке и загрлим је уз грдно много пољубаца и речи. Пустио сам је да сиђе не додирнувши јој ни руку. Да се осврнула само једанпут, потрчао бих и после бих све заборавио; цела њена прича била би као предигра.“²⁵

Својство умерености дато је мушкарцу као део активне слободе. „Власт над собом је начин да се буде мужеван у односу на самога себе, то јест да се влада оним што треба да буде потчињено, да се присили на покорност оно што није у стању да управља самим собом, да се наметну начела разума ономе што је њих лишено“²⁶. У том смислу, изградња моралног састоји се у самосталном раду на томе да мушкарац успостави мужевно устројство у самоме себи: како би могао другима да влада мужевном делатношћу која се од мушкараца очекује, он пре свега мора да постане мушкарац у самоме себи. Стога је неопходно остварити тренутак у којем ће се, након борбе са самим собом, савладати жудња и нагон, чиме ће се „однос према самом себи поистоветити са односом надмоћи, хијерархије и власти, односом који човек, као мушкарац и слободан мушкарац, настоји да успостави над нижима од себе“²⁷. Тек пошто испуни услов „етичке мужевности“, мушкарац ће, према наметнутом образцу „друштвене мужевности“, пронаћи и пријемчив облик „сексуалне мужевности“ која подразумева умереност као мушку врлину. Према томе, када главни јунак романа по свом доласку на острво

23 Исто.

24 Исто, 64.

25 Исто, 65.

26 Мишел Фуко, *Историја сексуалности II*, Просвета, Београд, 1988, 83.

27 Исто, 84.

у пансиону сретне јако лепу девојку и удели јој комплимент којим похвали њену несвакидашњу лепоту, он онда брзо пред својим речима устукне истичући ништа мању лепоту самог острва²⁸, да би на другом месту, такође, веома одмерено, уз реч захвалности, истакао лепоту девојке из села:

„Сагрера, ако се мало нагнете, моћи ћу разазнати ваш лик. Тако. Хвала. Ви сте лепа девојка, Сагрера.“²⁹

Међутим, сексуална мужевност по себи, онаква каква је од природе дата, може постојати једино дубоко потиснута у субјекту, јер спутана етичким кодом и контролисана умереношћу као продуктом активне слободе не да се, као таква, остварити. Притиснута друштвеним нормама она чини да се субјект раслојава саме себи, те да се у том правцу конституише као дисперзиван субјект. Он тиме бива постављен на раскршћу својих нагона, свом својом страшћу на раскршћу живота и смрти. Стварање оне среће, попут какве ствари од судбинског значаја, која ће нашем јунаку заувек променити живот, пчелињи мед као изванредан продукт бесомучног мучења и израбљивања цвета, благослов рођења праћен ужасним крицима и вапајима и поистовећивање песника са демоном сведоче о врховној и очајној борби између самоодржања и нагона смрти, која се води на једном раскршћу. Ерос и Смрт ухватили су се у коштац на пољу субјекта, чинећи да он отпочне своје осипање и растакање.

„Преко секса се у исти мах прилази и животу тела и животу врсте“³⁰: као матрица дисциплиновања и начело регулисања, сексуалност се тражи у сновима, у свим облицима понашања, прати се у првим годинама детињства, на њу се сумња и у најблажим облицима лудила. Она постаје оно што субјекта одређује, што га истовремено рашчлањује и омогућава његово кочење. Како утврђује вредност самог субјекта, тако установљава вредност показатеља снаге читавог друштва, која је усмерена колико на његову политичку снагу толико и на његову биолошку виталност. Она, према томе, постаје оруђе помоћу којег ће власт проговорити преко смрти. „И док механизам сексуалности омогућује техникама власти да запоседну живот, дотле секс, замишљена тачка коју је обележио сам тај механизам сексуалности, опчињава свакога толико да он прихвата тутњаву смрти коју чује у њој“³¹. Субјект се у тој тутњави растаче,

28 Види: Растко Петровић, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000, 22.

29 Исто, 58.

30 Мишел Фуко, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982, 128.

31 Мишел Фуко, *Историја сексуалности II*, Просвета, Београд, 1988, 136.

измиче самоме себи, немоћан да превлада потиснуте жеље чије су остварење, пред животним искушењима, осујетиле тајне у говорењу, признања као механизми власти и контроле, уз осведочену истину да је материнство симбол рађања, где само рођење јесте, заправо пад, а почетак новог живота – истовремена његова смрт.

Литература

- Вајнингер, Ото, *Пол и карактер*, Феникс Либрис, Београд, 2007, 308–339.
 Петровић, Растко, *Људи говоре*, Рад, Београд, 2000.
 Ристић, Марко, „Растко Петровић“ у: *Присутства*, Нолит, Београд, 1966.
 Фуко, Мишел, *Историја сексуалности I*, Просвета, Београд, 1982.
 Фуко, Мишел, *Историја сексуалности II*, Просвета, Београд, 1988.
 Хајдегер, Мартин, *Мишљење и певање*, Нолит, Београд, 1982, 170–194.

Aleksandra Petrović

CONSTITUTING A DISPERSIVE SUBJECT IN RASTKO PETROVIC'S NOVEL "PEOPLE TALK"

Summary

This work is about re-questioning the way a language speaks, by assuming the existence of sex and sexuality in speech. Through confessions of little and ordinary people, under the veil of government-controlled admissions, tragic destinies are revealed as consequences of an unfulfilled love, desires, hopes, aspirations which, being as they are, bring about the constituting of a dispersive subject. By overcoming the repressed within oneself, by revealing the secrets and speaking publicly about everything that has made him to withdraw deeply, the subject, instead of consolidating one's own identity, faced with the impossibility to provide resistance which will make fundamental changes in an imposed order, eludes from oneself, and therefore drops out and becomes stratified.